

TIBBIY XIZMATLAR MARKETINGI FANINING O‘QITISHDA BOZOR FAOLIYATIDAGI TIJORATLASHTIRISHNING AHAMIYATI

Yakubzhanov Ravshanjon Dadamirzaevich

Annotatsiya: Tijoratlash tirish aslida mulkchilik (innovatsiya) ob’ektini savdo orqali foydaga aylantirish jarayoni. Yoki tijoratlash tirish deganda uni sotishdan yoki o‘zi ishlab chiqarishida ishlatishdan daromad olish tushuniladi. Shuningdek, ular tijoratlash tirishni ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalar natijalarini o‘z vaqtida bozorda mahsulot va xizmatlarga aylantirish jarayoni deb ta’riflaydilar. Boshqacha qilib aytganda, tijoratlash tirishni innovatsion mahsulotlarni bozorga chiqarish jarayoni deb tasavvur qilish mumkin.

Kalit so‘zlar: tijoratlash tirish, marketing xizmati, bozor iqtisodiyoti,

Tijoratlash tirish bir nechta ketma-ket bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Birinchi bosqichda, agar kompaniya bir nechta innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqarayotgan bo‘lsa, u bozorga olib chiqish uchun eng foydali bo‘lganlarni baholashi va tanlashi lozim. Baholash ekspertiza shaklida ma’lum mezonlarga muvofiq amalga oshirilishi kerak: innovatsion mahsulotning potentsiali, ushbu mahsulotga jamiyatdagi talab, potentsial xaridorning (ma’lum bozor segmentida) mahsulotga bo‘lgan talabi, mahsulotni sotishdan kelib chiqadigan potentsial iqtisodiy samaradorlik ya’ni sof joriy qiymat, ichki rentabellik darajasi, qoplash muddati inobatga olish lozimdur.

Tijoratlash tirish jarayonining ikkinchi bosqichi zarur mablag‘larni ishlab chiqarishdir. Bir nechta innovatsion korxonalarda ishlanmalarni mustaqil ravishda moliyalashtirish uchun yetarli mablag‘ mavjud bo‘lganligi sababli, ushbu bosqichda korxonaning asosiy vazifasi investorni jalb qilish talab etiladi.

Uchinchi bosqichda yaratilgan yangilikka bo'lgan huquqlar jarayonning barcha ishtirokchilari o'rtasida taqsimlanishi bilan mustahkamlanadi. Va nihoyat, tijoratlashtirishning to'rtinchi va oxirgi bosqichi, agar kerak bo'lsa, uni yanada takomillashtirish bilan yangilik ishlab chiqarishni tashkil etishni yoki uni ishlab chiqarish jarayoniga kiritishni o'z ichiga olishi lozim.

Innovatsion korxonalar tijoratlashtirish jarayonining yagona ishtirokchilari xisoblanmaydi. Umuman olganda, innovatsion mahsulotlarni tijoratlashtirish jarayonining barcha ishtirokchilarini ikkita toifaga bo'lish mumkin – innovatsiyalarni ishlab chiquvchilar va ularning xaridorlari (investorlar). Innovatsiyalarni tijoratlashtirish - bu muvaffaqiyatli bo'lsa, kelgusi daromadlarda ishtirok etish asosida ushbu yangilikni amalga oshirish bo'yicha faoliyatni moliyalashtirishga investorlarni jalb qilish. Shu bilan birga, innovatsion loyihani bozorga chiqarish jarayoni innovatsion faoliyatning asosiy bosqichlaridan bir xisoblanadi.

Innovatsion loyihani bozorga chiqarish jarayoni bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Agar korxonada bir nechta loyihalar mavjud bo'lsa, unda bozorga kirish uchun tijorat salohiyatiga va rivojlanishga tayyorligi yuqori bo'lgan loyihalarni tanlash lozim.

2. Pul mablag'larini shakllantirish. Odatda kompaniyada o'z mablag'lari yo'q yoki yetarli bo'lmasa, bunday holda, investorlarni jalb qilish lozim.

3. Loyihaga huquqlarni berish va ishtirokchilar o'rtasida tarqatish kerakligi.

4. Innovatsiyalarni ishlab chiqarish jarayoniga kiritish yoki agar kerak bo'lsa, keyinchalik qayta ko'rib chiqish bilan yangilik ishlab chiqarishni tashkil etish muhimdur.

Innovatsiyalarni ishlab chiquvchilarga quyidagilar kiradi

- tadqiqot institutlari - hozirgi paytda tijoratlashtirish jarayonining eng muvaffaqiyatli va jadal rivojlanayotgan ishtirokchilaridan biri bo'lib, juda ko'p sonli istiqbolli ishlanmalar mavjud. Bu yerda tijoratlashtirish jarayoni

institutning o‘zi emas, balki uning egasi (rivojlanish buyurtmachisi) - davlat, yirik firma, xususiy investor tomonidan amalga oshiriladi;

- kichik va o‘rta korxonalar, shuningdek, tadqiqot institutlaridan farqli o‘laroq, mustaqil ravishda (yoki vositachilar orqali) amalga oshiradigan tijoratlashtirish jarayonining tez rivojlanayotgan ishtirokchisidir;

- ixtirochilar va yakka ixtirochilar jamoalari - asosan ilmiy tadqiqot institutlari yoki korxonalardan “ajratilgan” yosh olimlardan iborat. Ular ko‘pincha ko‘plab ishlanmalarni boshdan kechirishadi, ammo ularni bozorda ishlatishga qodir emaslar.

Innovatsiyalarni xaridorlari (investorlar) quyidagilarni o‘z ichiga oladi: - davlat mablag‘lari va dasturlari - dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlarida qo‘llaniladi va innovatsiyalarni ishlab chiquvchilarni moliyaviy, axborot va boshqa manbalar bilan ta‘minlashga, shuningdek ishlanmalarning tijoratlashtirishiga ko‘maklashishga mo‘ljallangan;

- nodavlat fondlari, grantlar va dasturlar - davlat xizmatlari kabi bir xil xizmatlarni taqdim etadi;

- venchur fondlari va “biznes farishtalari” - investitsiyalarni qaytarish yoki kapitaldagi ulush evaziga yoki yaratilgan yangilikka bo‘lgan huquqlarni berish evaziga innovatsiyalarni ishlab chiquvchilarga katta moliyaviy yordam ko‘rsatadilar;

- yirik va o‘rta firmalar - yangiliklarni yaratish va ilgari surish yoki ularni o‘z ishlab chiqarishlarida joriy etish maqsadida ularni yaratish va ilgari surishni to‘liq moliyalashtirish. Innovatsiyalarni ishlab chiquvchilar va xaridorlari o‘rtasida vositachi vazifasini bajaradigan innovatsion mahsulotlarni tijoratlashtirish jarayonining yana bir ishtirokchisini ajratib ko‘rsatish mumkin - bular turli xil brokerlik, konsalting yoki yuridik xizmatlarni, shu jumladan himoya qilish va targ‘ib qilishni o‘z ichiga olgan innovatsiyalarni o‘tkazish, konsalting kompaniyalari, innovatsion markazlar va biznes-inkubatorlar, ishlab chiquvchilarning intellektual mulki bozori. Tijoratlashtirish

jarayonida innovatsion korxonalar uchun eng muhim nuqta bu tijoratlashirish usulini tanlashdir. Har qanday innovatsion mahsulot o'ziga xosdir va muayyan muammoni hal qilish uchun mo'ljallangan, shuning uchun korxonalar ushbu masalaga jiddiy yondashishlari kerak. Bugungi kunda, xalqaro tajribaga ko'ra, yangiliklarni tijoratlashirishning uchta asosiy usuli mavjud.

Tijoratlashirish jarayonida usulni tanlash juda muhimdir. Korxona tanlovi bor: loyihani mustaqil ravishda tijoratlashirish va yuqorida sanab o'tilgan barcha bosqichlardan o'tish, yoki siz litsenziyani yoki to'liq barcha huquqlarni sotishingiz mumkin. Har bir usul ishlab chiquvchilarga keng dastur variantlarini taqdim etadi. Loyihadan foyda olish imkoniyatlari ham loyihaaning o'ziga bog'liq. Agar siz uskunalarini yaratgan bo'lsangiz, unda uni sotish mumkin, agar siz menejment yoki texnologik yangiliklarni taklif qilgan bo'lsangiz, u holda korxona muhandislik xizmatlarini ko'rsatishi mumkin. Siz shunchaki o'zingizning yangilikingiz uchun litsenziyani sotishingiz yoki ijaraga berishingiz mumkin. Ushbu maqsadlar uchun, agar kerak bo'lsa, kompaniya o'z xodimini sherikga sirlarni o'tkazishda yordam berish uchun yuborishi mumkin. Ba'zida bir vaqtning o'zida yangiliklarni tijoratlashirishning bir nechta usullaridan foydalanish mumkin.

Usullarning har biri innovatsion korxonalarga o'z ishlanmalarini amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Tijoratlashirish jarayonining barcha bosqichlaridan o'tgan korxona mustaqil ravishda o'zining innovatsion mahsulotini bozorga chiqarishi mumkin. Agar innovatsion mahsulot uskunalar bo'lsa, unda ishlab chiqarish boshlangandan keyin korxona nafaqat uni sotishdan foyda olish, balki uni ijaraga olish imkoniyatiga ham ega. Innovatsiya ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish bilan bog'liq bo'lgan taqdirda, kompaniya boshqa kompaniyalarga muhandislik xizmatlarini ko'rsatishi mumkin.

Boshqa tomondan, innovatsion korxona o'z innovatsiyasi uchun litsenziyani sotish yoki yangilikni ijaraga olish (franchayzing) imkoniyatiga ega. Agar kerak bo'lsa, korxona o'z xodimini, masalan, sherik korxonasini yuborishi va shu bilan ishlab chiqarish sirlarini o'tkazishi _____ mumkin. Shuningdek, _____

innovatsion korxona innovatsiyalarga bo'lgan barcha huquqlarni to'liq sotish va ushbu faoliyat sohasini tark etish yoki unga huquqlarni saqlab qolish yoki to'liq o'tkazish imkoniyati bilan mijoz bilan (agar mavjud bo'lsa) innovatsion mahsulot ishlab chiqarish uchun shartnoma tuzish imkoniyatiga ega.

So'nggi yillarda ilm-fan sohasini ustuvor rivojlantirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi 4947-sonli Farmoni;

2. O'zbekiston Respublikasining "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida" 2019 yil 29 oktyabrdagi O'RQ-576-son Qonuni;

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligini tashkil etish to'g'risida" 2017 yil 29 noyabrdagi PF-5264-son Farmoni;

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2018 yil 29 sentyabrdagi PF-5544-son Farmoni;

5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" 2017 yil 30 noyabrdagi PQ-3416-son qarori;

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Fanlar akademiyasi faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish, boshqarish va moliyalashtirishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017 yil 17 fevraldagi PQ-2789-son qarori;

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Faol tadbirkorlik va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2018 yil 5 maydagi PQ-3697-son qarori;

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2018 yil 7 maydagi PQ-3698-son qarori;

9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirishning normativ-huquqiy bazasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020 yil 9 martdagi 133-son qarori;

10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Ilm-fan va ta’lim sohasidagi davlat tashkilotlarida ilmiy, ilmiy-pedagogik va mehnat faoliyati bilan shug‘ullanuvchi ilmiy darajaga ega xodimlarga qo‘shimcha haq to‘lash tartibi to‘g‘risida” 2019 yil 24 dekabrda 1030-son qarori.

11. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 29 oktyabr “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”gi O‘RQ-576-sonli Qonuni.

12. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 24 iyul «Innovatsion faoliyat to‘g‘risida» gi O‘RQ-630-sonli Qonuni.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktyabr “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PF-6097-sonli Farmoni.

Respublikamizda ilmiy-tadqiqot va innovatsion ishlanmalarning sifati, samaradorligi va manfaatdorligini ta’minlash maqsadida Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan jami 50 taga yaqin normativ-huquqiy hujjat joriy qilindi va qator yangi hujjatlar ustida ishlanmoqda.

Bu sa’y-harakatlar, albatta, soha rivojida, ilmiy faoliyat sub’ektlarining huquq va manfaatlarini ta’minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Xudaykulova G.K., Abdurashitova Sh.A., Karimboyev Sh.D., “Tibbiy xizmatlar marketinggi” O‘UM Toshkent. TTA 2023 yil
2. Ergashxadjayeva Sh.D., Qosimova M.S., Yusupov M.A., “Marketing asoslari”

Darslik “iqtisod” 2019 yil.

3. N.Mo‘minov., F.Azimova., O.Shmugun “Marketing asoslari” O‘quvqo‘llanma “Sharq” Nashriyot –matbaa 2007 yil.

4. Лисин Д.А., Пономарев Ю.В. Управление маркетинговой стратегией

компании // Управление и экономика в XXI веке. - 2017. - № 1.

5. Линденбратен, А. Л. Контроль качества организации медицинской

помощи: современные подходы / А. Л. Линденбратен, В. В. Ковалева // Здоровоохранение. – 2011. – № 6.

6. Мамедова Г.Б. Оптимизация службы маркетинга в частных медицинских

учреждениях Республики Узбекистан, Методические рекомендации 2020г., Ташкент

7. <http://ru.wikipedia.org/wiki/> Исследования и разработки для удовлетворения медико-санитарных

потребностей в развивющихся странах: укрепление глобального финансирования и координации –

8. http://www.who.int/phi/cewg_report_ru.pdf Общественное здравоохранение. инновации и права интеллектуальной собственности

9. <http://www.who.int/intellectualproperty/documents/thereport/cipihru.pdf>

Общественное здравоохранение и деятельность всемирного банка -

10. <http://siteresources.worldbank.org/healthnutritionandpopulation/resources/peerreviewed-publications/phandwboptionsrussian.pdf>

11. [http:// www.norma.uz](http://www.norma.uz)

12. www.human-resources-health.biomedcentral.com

13. www.socialworkers.org

14. www.bls.gov

15. www.socialworkdegreeguide.com

16. www.rehabs.com

17. www.rehabcenters.com

18. www.disabledperson.com.

19. www.gnicpm.ru/309/62822, <http://www.gnicpm.ru/305/1861>